

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 7 Issue 1, March 2023

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme/Review

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 13.01.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 07.03.2023

DOI: 10.30692/sisad.1233524

DEVLETİN KÖKENİNE YÖNELİK İRADE VE OLGU KURAMLARINA DAİR DEĞERLENDİRMELER

Evaluations of Will and Fact Theories Regarding the Origin of the State

Mehmet Akif ÖZER

Prof. Dr.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-2220-2271

mehmet.oz@hby.edu.tr

Meryem KARTAL

Doktora Öğrencisi

Çorum Hitit Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enst., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.

ORCID ID: 0000-0003-3049-2053

meryemkartal1995@gmail.com

Atıf/Citation: Mehmet Akif Özer & Meryem Kartal (2023), "Devletin Kökenine Yönelik İrade ve Olgu Kuramlarına Dair Değerlendirmeler", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.1 Mart 2023 s.163-184.

Öz: Devletin ortaya çıkışı, kökeni, toplumdaki işlevi, toplum için ifade ettiği anlam gibi konular yüzyıllardan beri sosyal bilimcilerin tartışma konusu olmuştur. Siyasi bir birlik olan devlet hakkındaki tartışmalarda, farklı disiplinler, devlete farklı bakış açılarıyla yaklaşmış ve tam bir fikir birliği sağlanmamıştır. Bilindiği gibi devlet olgusu insanlık ile yaşıt kabul edilmektedir. Bu nedenle siyasal bilimciler ve pek çok düşünür asırlar boyunca devletin kökeninin ne olduğunu sorgulamışlardır. Bu süreçte devletin ne olduğuna yönelik bir görüş birliğinin oluşmamasının temel nedeni devletin mahiyetine göre düşünce farklılığından kaynaklanmaktadır. Literatürde devletin kökenine yönelik geliştirilen kuramlar, sosyal bilimlerdeki teorisyenler tarafından birbirinden farklı ve oldukça çeşitli unsurlar dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Devletin kökeninin açıklanması aynı zamanda devletin tanımlanması, görev, sorumluluk ve amacının belirlenmesi ile oldukça yakından ilişkilidir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, irade ve olgu kuramları kapsamında John Locke ve Karl Marx'ın devlet anlayışını, eşitlik, özgürlük ve mülkiyet kavramları üzerinden değerlendirmektir. Çalışmanın kapsamı gereği literatürde yer alan tüm kuramlar açıklanmayıp, yalnızca toplumsal sözleşme kuramında Locke'un, doğal olgu kuramları kapsamında da Marx'ın görüşlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: John Locke, Karl Marx, Eşitlik, Özgürlük, Mülkiyet.

Abstract: Issues such as the emergence of the state, its origin, its function in society and its meaning for society have been the subject of discussion for social scientists for centuries. In the discussions about the state, which is a political union, different disciplines have approached the state from different perspectives and a complete consensus has not been achieved. As it is known, the phenomenon of the state is considered to be as old as humanity. For this reason, political scientists and many thinkers have questioned the origin of the state for centuries. The main reason for the lack of consensus on what the state is in this process is due to the difference of opinion according to the nature of the state. Theories developed for the origin of the state in the literature have been classified by the theorists in social sciences, taking into account different and quite diverse elements. The explanation of the origin of the state is also closely related to the definition of the state, the determination of its duties, responsibilities and purpose. In this context, the aim of the study is to evaluate John Locke and Karl Marx's understanding of the state within the scope of will and phenomenon theories, through the concepts of equality, freedom and property. Due to the scope of the study, all theories in the literature will not be explained, but only Locke's views in social contract theory and Marx's views in natural phenomenon theories will be included.

Keywords: John Locke, Karl Marx, Equality, Freedom, Property.

GİRİŞ

Günlük hayatımızda, devlet olgusu ile sürekli etkileşim halindeyiz. Bu etkileşimin bir sonucu olarak devlet bazen yaşam biçimimize bazen de tercihlerimize doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmektedir. Bu nedenle de devletin doğası, yapısı, işlevi, geleceği, görevleri gibi konular, uzun yıllardan beri sosyal bilimcilerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bununla birlikte en fazla tartışmanın yapıldığı ve üzerinde fikir birliğinin sağlanamadığı konulardan biri de devletin kökenine yönelik yaklaşımlardır. Tarihsel süreç içinde devletin kökenine yönelik her sosyal bilim dalı kendi cephesinden farklı bakış açılarıyla birçok fikir öne sürmüş ancak bunların üzerinde tam bir fikir birliği sağlanamamıştır.

İnsanların bir araya gelip toplu yaşamaya başladıkları dönemden beri birçok teorisyen çok sayıda toplum sözleşmesi kuramı ortaya atmıştır. Bu teorisyenlerden biri olan Locke, içinde bulunduğu 17. yüzyıl ve hayatının son dört yılını geçirdiği 18. yüzyılda ortaya koyduğu kuramlar ve düşüncelerle siyaset felsefesinde derin izler bırakmıştır. Özgürlüğü ve insan haklarını vazgeçilmez bir prensip olarak gören, toplum sözleşmesi ile bireyi ve bireyin haklarını korumayı amaçlayan Locke, liberalizmin öncüsü ve liberal düşüncenin ilk örneğini veren düşünürdür. Marx ise 19. yüzyılda siyasette, sanayide ve fikirlerde yaşanan büyük değişimlere tanıklık etmiş, değişen dünyanın değişmez yasalarını anlamaya çalışmış ve toplumu sınıflara ayırıp bu sınıflar üzerinde devlete yönelik görüşlerini ortaya koymuştur. Döneminde mülkiyetçi ve cumhuriyetçi hükümetlerin topraklarından kovulan, demokrat burjuvalar tarafından istenmeyen Karl Marx, 19. yüzyılda sanayide, siyasette ve fikirlerde yaşanan büyük devrimlere tanıklık etmiş, değişen dünyayı tarihin değişmez yasalarını bularak anlamaya çalışmış ve materyalist temele dayanan tarih anlayışını da bu çerçevede ortaya koymuştur.

Çalışmanın temel amacı; devletin ortaya çıkışında etkili olan unsurları, devletin toplum için ifade ettiği anlamı; devletin toplumdaki işlevini, yaşadıkları dönemin önde gelen isimlerinde John Locke ve Karl Marx'ın bakış açılarıyla ortaya koymaktır.

Söz konusu bu kapsamda çalışmada her iki düşünürün devlet anlayışı kapsamında özgürlük, mülkiyet ve eşitlik anlayışı analiz edilmeye çalışılmıştır. Böyle bir yaklaşım benimsenmesinin temel nedeni; düşünürlerin yaşadığı çağın devlet anlayışını ve söz konusu kavramlar üzerinde etkili olup olmadıklarını belirleme isteğidir. Yani çalışmada "Locke'un kapitalizmin ilk dönemlerinde yaşaması ve Marx'ın ise kapitalizmin daha ileri evrelerinde etkili olması, devlet düşüncelerini ve devletin toplumdaki işlevlerine bakışlarını nasıl etkilemiştir?" sorusunun cevabı aranmıştır.

Çalışmada öncelikle devlet tanımına yer verilmiştir. Ayrıca Batı’da akıl çağı olarak nitelenen Aydınlanma Çağının gerçek kurucularından biri olarak kabul edilen İngiliz filozof John Locke’un doğa durumundan kopuş ve bunun toplumun oluşumuna etkisi, devletin ortaya çıkışı, sınırlı devlet ve özgürlük, güçler ayrılığı, mülkiyet ve eşitlik konusundaki yaklaşımları analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise 19. yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte ortaya koyduğu düşüncelerle her daim tartışmaların odağında yer alan Karl Marx’ın devlet anlayışı, toplum ve sınıf yaklaşımı, yabancılaşma ve özgürlük, eşitlik ve mülkiyet konusundaki görüşleri bütüncül bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Literatür taraması odaklı çalışma devletin kökeni, işlevi ve geleceği konusunda birbiriyle zıt düşünceler ortaya koyan Locke ve Marx’ın devlet kuramlarının incelenmesi açısından önem taşımaktadır.

Devlet, Kavramsal Bir Analiz

İlkçağlardan itibaren günümüze kadar gelen ve üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı devlet hem kamu yönetiminin hem de siyaset biliminin incelediği en önemli kavramlardan biridir. Devlet, politik mücadelelerin ve faaliyetlerin üzerinde yaşandığı bir alan olarak özellikle siyasetin en baskın mevzularından biri olarak düşünürleri çok uzun süre meşgul etmiştir.

Devlet olgusu insanlık ile yaşıt kabul edilmektedir. Dolayısıyla siyasal bilimci ve pek çok düşünür asırlar boyunca devletin kökeninin ne olduğunu sorgulamışlardır. Bu nedende günümüzde devletin tanımına yönelik dikkat çekici bir çeşitlilik vardır. Devletin ne olduğuna yönelik bir görüş birliği oluşmamış, farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Bu durumun temel nedeni ise devletin mahiyetine göre düşünce farklılığından kaynaklanmaktadır (Batmaz, 2018, s. 3). Bu konuda yaşanan zorluğun bir diğer nedeni ise devletin ortaya çıkış biçimi ve devletten türeyen terimlerin olmasıdır. Özellikle ilkçağlarda devlete yönelik yapılan tanımlarda yorumsal açıdan çelişkilerin-çatışmaların yaşandığı görülmüş ve bu nedenle yapılan tanımlar değerli olmamıştır. Bununla birlikte devlet tanımları hem içerik hem de kavramsal açıdan tam olarak karşılık bulamamıştır (Koçak, 2006, s. 29).

Devlet kavramı, Fransızca’da “etat”, İngilizce’de “state”, Almanca’da “staat” ve İtalyanca’da “stato”dur. Her ne kadar farklı dillerde farklı kavramlarla ifade edilse de bunların hepsinin kökeni, Latince’de “status” kelimesine dayanmaktadır. Fakat “status” Latince’de devlet anlamına gelmemekte, hal, durum ve vaziyeti ifade etmektedir. Eski Yunanlarda ise devlet kavramına karşılık olarak “polis/site/şehir” kullanılmakta ve esasında şehirde oturan bireylerin oluşturduğu topluluk kastedilirdi. Dolayısıyla Eski Yunan’da kullanılan “polis” günümüzdeki modern anlamdaki devlet kavramını karşılamaktan oldukça uzaktır. Romalılara bakıldığında ise devlet kavramına karşılık olarak “civitas” (medine-şehir devleti) veya “res (şey) publica (kamu)” (kamu malı, herkese ait şey), kelimesi kullanılırdı (Gözler, 2019, s. 7-8).

Devlete yönelik yapılan tanımların en fazla benimsenen kökeninin George Jellinek’in ilk baskısının 1900 yılında yayımlanan *Allegemenie Saatslehre*’de bulunan “üç unsur teorisi” olarak adlandırılan teori kapsamında yapılan tanımdır. Bu teoriye göre devlet; insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesi ile oluşan bir varlıktır (Gözler, 2019, s. 4). Bu tanım aynı zamanda devletin kurucu unsurlarını içermektedir. Bu unsurlar ekseninde devlet, “üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluş” olarak tanımlanmaktadır. Hans Kelsen ise Fransız Kamu hukuku doktrinine göre devleti, “milletin hukuki kişilik kazanmış şekli” olarak tanımlamıştır (Kapani, 2019, s. 43-44).

Tarihin ilk dönemlerine bakıldığında ilkel topluluklarda siyasi bir teşkilatın olmadığı, toplumla devletin iç içe-birbirine karışmış bir şekilde yaşadığı görülmektedir. Kabilelerden millete kadar hemen her insan topluluğu aynı zamanda bir toplum olarak kabul edilmektedir. Ancak her toplumun bir devlet olarak kabul edildiğini söylemek mümkün değildir. Bir toplumun devlet olarak kabul edilmesi için idari, hukuki ve siyasi kurumların oluşturduğu siyasi bir bütünlüğün

olması gerekmektedir (İşçi, 2004, s. 5). Yani devlet, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin oluşturduğu bir bütündür.

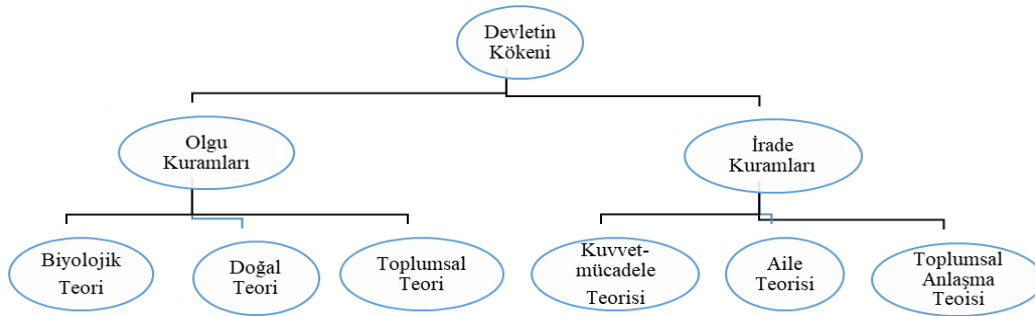
Günümüzde devlet denildiğinde genellikle belli sınırlar içinde yerleşen insan topluluğu üzerinde kurumsallaşmış bir siyasi otorite oluşturan ve zorlama gücüne sahip olan bir kurum anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında devlet, toplumsal kurumlardan biri olup diğer toplumsal kurumlar gibi belli işlevleri yerine getirmektedir. Devlet bu işlevleri yerine getirirken üç unsurdan yararlanmaktadır. Bu öğeleri düzenli bir yönetimin örgütlenmesi, bu yönetim örgütünün ve bu örgütte yer alan bireylerin toplumda güç ve şiddet kullanma tekeline sahip olması ve toplumdaki diğer bireylerce güç ve şiddet kullanma tekelinin meşru kabul edilmesi ve bunun belli bir coğrafyada geçerli olmasıdır (Özer, 2015, s. 74).

Kısacası devlet, siyasi bir toplumdur. Fakat bu siyasi toplumu diğerlerinden farklı kılan bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunlar da egemen ve iktidar olması, güç kullanabilmesi ve meşruluğa sahip olmasıdır. Devlet olgusunun kavramsal boyutunu bu şekilde açıkladıktan sonra devletin kökenine yönelik kuramları açıklayabiliriz.

Devletin Kökenine Yönelik Kuramlar

Devletin kökenine yönelik geliştirilen kuramlar, sosyal bilimlerdeki teorisyenler tarafından birbirinden farklı ve oldukça çeşitli unsurlar dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Ancak bu konuda, teorilerin belli başlıklar altında toplanması ile devletin kökenlerine yönelik teoriler ortak başlığında altınca incelenen her bir teorinin adlandırılması farklı konulardır (Çöllü, 2019, ss. 63-64). Devletin kökeninin açıklanması aynı zamanda devletin tanımlanması, görev, sorumluluk ve amacının belirlenmesi ile oldukça yakından ilişkilidir (Mert, 2018, s. 155). Aşağıdaki şekilde çalışmamızın konusu ve kapsamı gereği kullanılacak olan devletin kökenine yönelik teorilerin sınıflandırılmış hali gösterilmiştir. Çalışmanın kapsamı gereği şekilde gösterilen tüm kuramlar açıklanmayıp, yalnızca toplumsal sözleşme kuramında Locke'un, doğal olgu kuramlarında kapsamında da Marx'ın görüşlerine yer verilecektir.

Şekil 1. Devlet Kuramlarının Sınıflandırılması

Kaynak: (Mert, 2018, s. 156)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi devletin kökenine yönelik teoriler olgu ve irade kuramları olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Olgu kuramları biyolojik teori, doğal teori ve toplumsal teoriden oluşmaktadır. İrade kuramları ise kuvvet ve mücadele teorisi, aile teorisi, toplumsal anlaşma teorisi olarak üç grupta incelenmektedir.

İrade Kuramları

Devletin kökenine yönelik ortaya koyulan irade kuramlarına göre devlet; toplumsal hayatın karmaşıklaşması ile birlikte ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla bireylerin bir araya gelmesini esas alan kuramlardır.

İrade kuramları, toplum ve devlet arasındaki ilişkide, önceliğin toplumda olduğunu kabul eden ve devletin toplum tarafından oluşturulan siyasal bir yapı olarak kabul eden görüşleri desteklemektedir (Kradin, 2009, s. 25). Bu doğrultuda devletin köken; bir toplumun kaostan kurtulması, barışın sağlanması ve bunun sürdürülmesi, bireylerin tek başına yapamayacağı birtakım işlerin yapılması için öznelerin bir araya gelmesine dayanmaktadır. Bununla birlikte, devlet kendisini oluşturan bireyler üzerinde zorlayıcı güç uygulama meşruluğuna sahip olup, düzenleyici bir nitelik taşımaktadır (Çöllü, 2019, s. 85). Çalışmanın bu konusu ve kapsamı gereği aile teorisi ve kuvvet mücadele teorisi çalışmanın kapsamı dışında tutulmuş, yalnızca toplum sözleşmesine ve Locke'un devlet anlayışına yer verilmiştir.

Toplumsal sözleşme teorisi ise, insanların devlet kurulmadan önce doğa halinde yaşaması esasından hareket eder. Ancak zamanla insanlar, kendi akıl ve iradeleri ile yaptıkları anlaşma ile doğa durumu olarak adlandırılan bu ortamdan çıkmaya karar vermişlerdir. Bireylerin yaptığı bu anlaşma sosyal sözleşme olarak tanımlanmıştır. İşte devletin ortaya çıkışı da bu anlaşma ile gerçekleşmektedir. Anlaşmaya göre devlet, bireylerin kendi iradeleri ve akılları ile kurdukları bir yapıdır (Gözler, 2011, s. 393).

Toplumsal sözleşme teorisi ile toplumsal düzen ve siyasi iktidarın meşruluğu sağlanmaktadır. Ancak devletin kökenini toplum sözleşmesine dayandıran düşünürler (Thomas Hobbes, J. Jack Rousseau ve John Locke) arasında uzlaşmanın varlığı söz konusu değildir. Bu düşünürlerin hepsi aynı yöntemi kullanmalarına rağmen farklı bakış açılarından dolayı farklı sonuçlara varmışlardır. Ancak bu düşünürler arasında iki konuda fikir birliği sağlanmıştır. Bunlardan ilki; devletin sözleşmeye dayanması, ikincisi ise sözleşmeden önce insanların herhangi bir otoriteye tabii olmadıklarıdır. Çalışmada bu kapsamda irade kuramı hakkında kısa bir açıklama yaptıktan sonra toplum sözleşmesi teorisyenlerinden John Locke'un devlet anlayışını daha geniş bir perspektifte inceleyebiliriz.

John Locke'un Devlet Anlayışı

1632 doğumlu olan Locke, 17. ve 18. yüzyılda Avrupa'da düşünce hayatına damgasını vuran, önemli ve büyük filozoflar arasında ilk akla gelen isimlerden biridir (Jeffreys, 1974, s. 34). Locke, bu dönemde siyaset felsefesi bağlamında ortaya koyduğu, düşünce ve kavramlarla dikkat çekmeyi başarmıştır. Locke'un yaşamının ergin dönemi 17. yüzyıla denk gelmiş, felsefi ve siyasal alandaki yapıtlarını ise bu yüzyılın sonlarında vermiştir. Locke, 18. yüzyıl içinde yalnızca dört yıl yaşamasına rağmen ortaya koyduğu düşünceleriyle 18. yüzyıldaki aydınlanma çağına düşünceleriyle damgasını vurmuştur (Arslan, 2013, s. 182-183).

Locke, düşünce özgürlüğünü ve bireyin eylemlerini akla göre düzenlenmesi gerektiği anlayışını savunarak akıl çağına gerçek kurucusu olarak kabul etmektedir (Eroğlu, 2010, s. 2). Bu nedenle, aydınlanma çağı öncesindeki aristokrasinin metafizik, skolastik ve dogmatik düşüncelerine saldırmıştır. Bununla birlikte burjuvazinin dünya görüşünün felsefi temellerini de atmıştır. Daha da önemlisi burjuvazinin görüşlerini sistemleştirmiştir (Şenel, 2019, s. 365).

Locke kapitalizmin oldukça erken geliştiği ve hukukun üstünlüğünün benimsendiği İngiltere'nin siyasal atmosferinden de oldukça etkilenmiştir. Siyaset felsefesine ilişkin düşüncelerini *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı eserinde dile getiren Locke, kendi çağını aşmayı başarabilmiş ender filozoflardandır (Zabunoğlu, 2016, s. 434). Locke, bütün eserlerinde gelenek ve otoritenin her çeşidinden kurtulmak gerektiğini, insan hayatına ancak aklın kılavuzluk edebileceğini ileri sürer. Bu düşünceleriyle, günümüzde liberal demokrasi olarak bilinen ve insanların doğalarından getirdikleri temel haklarını, özgürlükçü ve eşitlikçi bir çerçevede koruyarak sürdürmeyi amaçlayan siyaset kuramının öncülerinden biri olarak görülmektedir. Mutlakiyet yönetimlerini ilk sarsan kişi olarak tarihe geçmiştir. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin temelini oluşturan filozof olarak akıllara yer etmiştir (Eroğlu, 2010, s. 2). John Locke için devletin ne ifade ettiğini bu şekilde açıkladıktan sonra Locke'un doğa durumunu tasviri ve devletin ortaya çıkışına yönelik düşüncelerini açıklayabiliriz.

Doğa Durumunun Tasviri ve Devletin Ortaya Çıkışı

Locke; mutluluk, eşitlik ve özgürlük durumu olarak gördüğü doğa durumunu, insanların henüz uygar bir toplum düzenine geçmeden önceki dönem olarak nitelendirmektedir (Tunçay, 1969, s. 176-177). Doğa durumu, Hobbes'un sandığı gibi insan insanın kurduğu olduğu, herkesin herkesi yediği bir savaş içinde bulunulan bir durum değildir (Şenel, 2019, s. 368). Locke'a göre, doğa durumu Hobbes ve Aristoteles'in aksine bir yönetme veya yönetilme durumu ve siyasi bir durum da değildir (Wood, 2008, s. 182). Doğa durumu özgürlük durumudur ama bir başıboşluk değildir. Doğa durumu ortak mülkiyetin olduğu bir durumdur (Turgut, 2019, s. 26). Bireyler; yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını kullanırken empati kurarlar ve kendileri için kötü olan bir şeyi bir başkası için de istemezler (Şenel, 2019, s. 340). Locke, özgürlüğe rağmen toplumda barışın varlığını ise doğa yasasının bağlayıcılığı ile açıklamaktadır (Karakaş, 2019, s. 264).

Doğa durumunda bireyleri yöneten, herkesi bağlayan bir doğa yasası akla dayanmaktadır (Locke, 2004, s. 263). Akla, bu kuralı ise Tanrı koymuş ve başkalarına zarar vermeme anlayışına dayandırmıştır (Şenel, 2019, s. 368-369). Akıl, kendisine danışan tüm insanlara eşit ve özgür olmaları nedeniyle bir başkasının yaşamına, özgürlüğüne ve mallarına zarar verilmemesi gerektiğini öğretmektedir. Bireyler doğa durumunda herhangi birinden izin almaksızın ve başka birinin iradesine bağlı olmadan, doğa yasası kapsamında eylemlerini yapmak, mallarını ve kişiliklerini uygun şekilde kullanma konusunda tam bir özgürlük içindedir (Locke, 2004, s. 263). Bu temel kurallara aykırılık teşkil eden tüm saldırgan tutumları yasaklamış ve saldırgan tutumlar gösteren kişilere ceza veya cebir tazminat uygulanmasına tamamıyla izin verilmiştir (Değirmencioğlu- Yıldız, 2016, s. 382).

İnsan eylemlerinin temel gayesi olarak mutluluğu alırsak, doğa durumunda özgür, eşit, kısaca mutlu yaşayan insanların bu durumdan vazgeçerek uygar bir yönetimi, uygar bir toplumu oluşturmalarına ne gerek vardı veya hangi gereklerle bunu gerçekleştirmeye yöneldiler? Ve bunu nasıl başardılar? Bu sorulara yanıt olarak Locke (2004, s. 104), doğa durumunda üç temel eksikliği şöyle belirtmektedir:

- Tüm uzlaşmazlıklarda uygulanması gereken, ortak bir onayla kabul edilmiş, izin verilmiş, yerleşik, kurulu, bilinen bir yasa,
- Yasayı uygulayıp karar verecek, bilinen, tarafsız bir yargıç,
- Yargıcın vereceği karar doğrultusunda belirlenen yaptırımı doğru biçimde uygulayacak bir iktidar.

Görünüşte oldukça sorunsuz görünen bu durum, yine de bir kusur nedeniyle bazı sorunlar içermektedir (Arslan, 2013, s. 193). Toplumda bütün insanlar, birbirleriyle benzer olarak donatılan tek bir doğa durumuna katılmışlardır. Bu durumda da kimsenin bir diğerini yok etme yetkisi bulunmamaktadır. Böylelikle herkes, birbirinin hakkına saygı göstermekle yükümlü kılınmıştır. Doğa durumunda bir kişi birinin hakkını ihlal ederse, hakkı ihlal edilen kişi bu bireyi cezalandırma hakkına sahip olmaktadır (Değirmencioğlu-Yıldız, 2016, ss. 386-387). Ancak bu hak, mutlak değildir ve uygulanacak olan cezanın akla uygun, kusurla orantılı olması, zararı telafi edici, gelecekte tekrar meydana gelmesini önleyecek nitelikte olması gerekir (Zabunoğlu, 2016, ss. 436-437). Bu durumda ise bireyler davada hem yargıç hem de davacı olmakta, bu ise akla aykırılığı beraberinde getirmektedir. Bireyler, kendi davalarında yargıçlık yaparken taraflılık sergileyebilmekte, kin, nefret, intikam gibi duygularla cezalandırma konusunda aşırıya gidebilmektedir (Locke, 2004, 58). Bu durum ise toplumda adaletsizlik yaratabilmekte (Şenel, 2019, ss. 370-371), toplumsal kargaşaya neden olabilmektedir. Bireylerin, doğa durumunda eşit, özgür ve barış içinde olmalarına rağmen uygar bir topluma geçmelerinin nedeni de buradadır. Çünkü toplumda yetkili bir yargıcın olmaması, toplumda yaşanacak küçük bir haksızlık ve çatışma halinde dahi insanların birbiriyle savaşmasına yol

açar ve yaşamlarını tehlikeye sokar. Bireyler, böylesi bir ortamdan kaçma ve cezalandırma yetkisini kendisi dışında başka bir güce devretme gereği duymaktadırlar.

Bireylerin cezalandırma yetkisini başka bir varlığa devretmesi ile kin, nefret ve öç duygusunun yaratacağı tehlikeden uzak olarak sorunlara objektif yaklaşılacak, haksızlık yapan cezalandırılacak ve haksızlığa uğrayanın da tatmini sağlanacaktır (Cohen, 1999, ss. 143-166). Yani bireyler, ileride yaşanabilecek bir savaş durumundan kurtulmak için uygar bir topluma girmeyi kabul ederler (Çapar ve Yıldırım, 2012, s. 17).

Locke göre toplum sözleşmesi ile gelişen devletin, kendisini yaratan bireylerin taleplerini yerine getirmek dışında başka bir amacı yoktur. Locke, Hobbes gibi devleti toplum sözleşmesinin temeline koymayıp ve meşruiyeti güvenlik olarak görmemekte, tam tersine bireyi ve bireyin haklarını toplum sözleşmesinin temeline koymakta ve meşruiyetin kaynağına özgürlüğü yerleştirmektedir (Arslan, 2013, s. 189). Locke (2004, s. 3), bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Siyasal iktidarı ben, mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezası dâhil diğer bütün daha hafif cezaları da içeren yasa yapma hakkı ve toplumun gücünü, bu yasaların uygulanması ve devletin dışarıdan gelecek zararlara karşı savunulması yönünde kullanma hakkı olarak alıyorum. Elbette ki bütün bunlar sadece kamu yararı için yapılmış olmalıdır.”

Locke’a göre uzunca bir süre siyasi toplum belirli ve sınırları çizili olan bir hükümet olmadan var olmaya devam etmiştir. Fakat bir süre sonra toplumda yapılan ikinci bir sözleşme ile siyasi iktidara toplumda yargılama ve cezalandırma yetkisi verilmiştir. Böylece bireyler, ilk anlaşma ile doğa yasası ile sınırlı olan eşitlik ve özgürlüklerinin kamu yararına göre sınırlandırılmasını kabul etmiş, ikinci bir anlaşma ile de doğa durumunda erdemli biçimde eylemde bulunan ve kendisinin yöneticisi olan insan yerini, siyasi toplumdaki “bilge” yöneticiye bırakmıştır (Değirmencioğlu-Yıldız, 2016, s. 387).

Locke, bireylerin toplum sözleşmesi ile doğa durumuna son vererek uygar toplum aşamasına geçtiğini belirtmektedir (Riley, 2020, s. 136). Böylelikle, bireyler hakların çiğnenmesi ve çatışma halinde topluluğu hakem olarak görevlendirmişlerdir. Bu topluluk, tarafsız, ayırım yapmayan, yasalar koyan ve bu yasaları uygulayan bir varlıktır. Uygar toplumdaki yönetim, bir yandan topluma dışardan gelebilecek zararları önleyen (savaş ve barış yapma), içte de topluluk üyelerinin birbirlerine zarar vermesi halinde cezaları saptama ve onları cezalandırma (yasama ve yargı) hakkına sahiptir (Çapar ve Yıldırım, 2012, s. 19). İşte toplumdaki yasama, yürütme ve yargı erkeleri de böyle doğmuştur. Ayrıca toplumdaki bireyler siyasi iktidara yargılama ve cezalandırma hakkını devretmemekte aynı zamanda yasama ve yürütme konusundaki haklarını da güvence altına almışlardır.

Toplumda yargısal güç adil olarak kullanıldığı zaman gerçek anlamda adaletten söz edilebilir (Turgut, 2019, s. 26). Toplum sözleşmesi ile siyasi iktidara devredilen yargılama ve yönetme hakları mutlak, koşulsuz ve sınırsız değildir. Bu haklar elbette ki toplumsal sözleşmenin özünden çıkarılabilecek bazı sınırlamalara ve kurullarla sınırlandırılmıştır. Yönetim, bu sınırlara bağlı kalmazsa ve toplumun sözleşmede sahip olduğu, yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını çiğnerse halkın devrim hakkı doğmuş olur (Şenel, 2019, s. 372).

Locke, toplumsal sözleşme ile tam özgür bir doğa durumundan uygar topluma geçişin bir diğer önemli nedeni ise mülkiyetin karşılıklı olarak daha iyi bir şekilde korunacağı anlayışıdır. Locke (2004, s. 103), bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Her kişi diğeri kadar kral olduğundan, her insan diğerrinin eşiti olduğundan ve insanların büyük bölümü insaf ve adaletin kuvvetli gözetleyicisi olmadığından bu durumda insanın sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvenliksiz ve korumasızdır. Bu gerçek, özgür olmasına rağmen insanı korkular ve sürekli tehlikelerle dolu olan bu durumu terk etmeyi istemeye zorlar.”

Locke, devleti Hobbes ve Machiavelli'den farklı olarak devlette anayasal temsili demokrasinin olması gerekliliğine dayandırmaktadır. Modern anlamda iktidarın mutlak olmasına karşı bir duruş sergilemiştir. Locke, özellikle iktidarın bir güç ve şiddet ürünü olduğunu, yönetim görevinin de toplumda en güçlü olanın elinde olması gerektiğini savunan Machiavelli'nin görüşlerini reddetmektedir. Locke, kendisi gibi devleti toplum sözleşmesine dayandıran Jean Bodin'den de görüşleri itibarıyla ayrılmaktadır. Bodin, yönetici ve tebaası arasındaki ilişkiyi bir babanın çocukları, bir efendinin kölesi, kocanın karısı üzerindeki güçle açıklamaktadır. Hobbes'un, savunduğu mutlak, sınırsız, kutsal ve üstün olan ölümlü Tanrı'yı (Leviathan)'ı da Locke, yok saymaktadır. İşte Locke, bu düşünceleriyle iktidarın kaynağını halkın rızasına dayandırmış, böylece ona meşruiyet kazandırmıştır (Locke, 1969, ss. 166-167). Doğa durumunu ve devletin ortaya çıkışını bu şekilde ifade edildikten sonra Locke'un devlet anlayışını daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için Locke'un özgürlük anlayışı incelenmelidir.

John Locke'un Özgürlük Anlayışı

Özgürlük, bireyin herhangi bir baskı, etki veya zorlamaya maruz kalmadan bağımsız olarak kendi arzu, ideal, motif ve isteklerine göre hareket etmesidir. Özgürlük, liberalizmde bireysel ve toplumsal hayatın en temel değerlerinden biri olarak, siyasi, hukuki ve iktisadi yapılanmalarda yer alması esasen Locke'un yazıları ile başlamaktadır. Locke, kanun ve özgürlük arasındaki ilişkiyi belirtirken temelde kanunsuz bir özgürlüğün olamayacağını ifade etmektedir (Arslan, 2013, s. 189). Ancak isteklerin sınırsız olabileceğinden ve başkalarına zararlı olan eylemlerin de özgürlük olarak kabul edilebileceğinden ötürü, bazı eylemler sağduyu gereği zararsızlık ilkesi ile kısıtlanmıştır. Bu kısıtlama ile birlikte negatif özgürlük tanımı ortaya çıkmıştır. Başkalarına zarar vermediği müddetçe, herhangi bir kısıtlama ya da zorlamaya maruz kalmadan arzu edilenin yapılması şeklinde tanımlanabilecek negatif özgürlük, liberalizmin de temel anlayışını oluşturur (Kâhya, 2018, s. 51). Daha doğru bir ifade ile ultra liberalizmin kabul ettiği tek özgürlük çeşidi, negatif özgürlüktür.

Locke ve John S. Mill gibi düşünürler, tüm kısıtlamalara ve her şeye rağmen bireylerin kişisel özgürlüklerine dair asgari bir özgürlüğün dokunulmazlığını savunmuşlardır. Nihayetinde negatif özgürlüğün temelinde, bireylerin kendi çıkarlarını yine en iyi kendilerinin bilebileceği ve onlar adına bir başkasının veya devletin karar veremeyeceği düşüncesi yatar. Bu yüzden negatif özgürlük savunucularının çoğu devletin minimal yetkisinden yanadır. Çünkü devlet, kime neyin iyi ve faydalı olduğunu belirleyebilecek kudrette değildir. Ayrıca negatif özgürlük düşüncesinde illa ki devlet müdahalesinin yasaklanması gerektiği iddia edilmez. Ancak devlet müdahalesi özgürlüklerin artırılması ve genişletilmesi şartı ile haklı görülebilir.

Liberal bakış açısıyla devlet, insan haklarının ve özgürlüklerinin ihlali için oldukça tehlikeli ve kuvvetli bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Kural tanımayan ve sınırsız bir devlet, birey özgürlüğü için en büyük potansiyellerden biridir. Locke, özgürlüğün anlamını iyi kavrayarak sınırlandırılmayan bir devletin özgürlükler açısından yarattığı tehdidin de farkındadır. Bu nedenden dolayı Locke, sözleşme teorisinin iktidarın mutlaka sınırlandırılması; toplumsal ve bireysel hayatın her alanında hukuk kurallarının geçerli olması gerektiğine yönelik tez geliştirmiştir.

Locke'a göre, insan hakları üçe ayrılmaktadır. Bunlar; yaşam, özgürlük ve mülkiyettir. Liberalizm, asıl olarak bireyin özgürlüğünün ve temel haklarının güvence altına alınmasını savunan bir ideolojidir. Bu amaç doğrultusunda siyasi iktidarın sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Böyle bir anlayışın amacı ise bireyin özgürlüğüne engel olabilecek her türlü kısıtlayıcı engelin ortadan kaldırılması ve temel haklarının korunmasıdır. Toplumun oluşturan bireylerin varlığı, toplum ve halktan çok daha üstündür. Burada bireyin öncelikli olmasının temel sebebi, birey ve bireyin hakları toplumun oluşumundan önce olduğudur. Liberalizmde devlet otoritesi, bireyin sahip olduğu bu haklarla sınırlandırılmıştır. Locke'un temsilciliğini

yaptığı liberalizmin hareket noktası “freedom from” ilkesi yani “bir şeyden özgürlük” ilkesidir (Ekmekçi, 2013, s. 207). Devletin tek dayanağı ve tek yapıcı unsuru olan birey, aynı zamanda liberal bir devlette bir değer olmakta ve devletin amacıdır. Birey, hiçbir zaman devletin emrinde ve hizmetinde olan bir araç olarak görülmemektedir. Devlet, tek bir amacı vardır ve o da bireydir, onun mutluluğunun gerçekleştirilmesidir. İşte devletin bu amaca ulaşabilmesi ise bireyin doğuştan sahip olduğu ve hiçbir şekilde devredemediği hak ve özgürlüklerinin haksız saldırılara karşı korunmasıdır (Göze, 1980, s. 5).

Locke, doğa durumunda bireylerin sahip olduğu hakların aynı zamanda iktidar için de sınırlayıcı özellik taşıdığını belirtmektedir (Ağaoğulları vd, 2005, s. 171). Bu durumda, bireyin rıza veya sözleşme ile köleleştirilmesine izin verilemez. Locke, doğal insan haklarının yasanın güvenliğinin altında kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Siyasi haklarının kökünün, bu hakları koruyan yasalara değil de insanlık onurunda ve doğal haklardadır (Mızrak, 2019, s. 35).

Locke, haklardan vazgeçme ve sözleşme konusunda önemli bir noktaya dikkat çeker. Bu dikkat çektiği kavram “rıza”dır. Locke’a göre, doğa durumunda eşit ve bağımsız olan insanların, kendi rızaları olmadan bir siyasal gücün iktidarına tabi olmaları söz konusu değildir; aksine toplum ve devleti kuran yine yurttaşların kendi rızalarıdır (Ağaoğulları vd, 2005, s. 194).

Kısacası, devlet; insanların doğa durumunda sahip oldukları eşitlik ve özgürlüklerini korumayı, onların güven içinde yaşamalarını sağlayan, rızaya dayanan bir sözleşmenin sonucudur. Locke için insanlar, doğal haklarından yalnızca eşitlikleri ve özgürlüklerinin korunması için vazgeçmekte ve siyasal bir toplum oluşturmaktadır. Özgürlük ancak, özgürlük adına sınırlandırılmaktadır. Doğal haklardan vazgeçme egemene koşulsuz bir şekilde boyun eğmek değildir. Devlet, yalnızca onu kuran toplumun amaçlarına ulaşmalarında bir araçtır. Özgürlüğe dayanan bir devlet argümanı liberal devletin temel yapı taşını oluşturmaktadır. Locke’un özgürlük anlayışını bu şekilde ortaya koyduktan sonra Locke’un mülkiyet anlayışını değerlendirebiliriz.

John Locke’un Mülkiyet Anlayışı

Locke, “Hoşgörü Üzerine Bir Mektup” adlı eserinde, mülkiyetin Locke’un düşüncesinin temellerinden birini oluşturduğu ve çok geniş anlamlarda kullanıldığı görülmektedir (Arslan, 2013, s. 196). Locke; can, özgürlük ve mal haklarının hepsini birden mülkiyet hakkı olarak tanımlamakta ve bireylerin birleşerek kendilerini korumalarının asıl amacının mülkiyetlerini güvence altına almak olduğunu belirtmektedir (Çalışkan-Akçetin ve Akçetin, 2013, s. 18).

Locke, mülkiyet hakkına büyük bir önem vermiştir. Fakat mülkiyet konusundaki düşüncelerinin kesinlik ve tutarlılık taşıdığını söyleyemeyiz. Locke, Türkçe’de mülkiyet anlamına gelen “property” ve “estate” kavramların kullanılmaktadır. Property kavramını mal, mülk, özgürlük ve yaşamı içerecek şekilde bir insanın elinde bulunan maddesel ve tinsel geniş anlamda sahipliği içeren şekilde kullanılmaktadır. Estate, kelimesi ile de dar anlamdaki toprağı belirten mülkiyeti belirtmektedir (Richard, 1995, s. 244). Locke’un doğa durumundan uygar topluma geçerken asıl korunması gereken mülkiyet olarak “property” (ilk tanım) olan geniş anlamdaki mülkiyettir. Doğa durumundan uygar topluma geçiş sebeplerinden biri de bu mülkiyet hakkının korunması isteğidir (Ekmekçi, 2013, s. 208). Locke “mülkiyet sahiplenilen şey değil, bir şeye sahip olma hakkı anlamına gelir” der (Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, 2009, ss. 174-175).

Hükümet Üzerine İkinci İnceleme adlı eserinin beşinci bölümünde Locke, İncil’den alıntı yaparak mülk hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar. İlk olarak, Tanrı’nın doğayı Âdem ve Nuh’a verdiğini, onların kullanımı için yarattığını savunmaktadır. Sonrasında ise insanların tümünün doğal haklarından birinin de mülk hakkı olduğunu belirtir (Azizova, 2018, s. 99). Doğa durumunda bireyler, doğanın nimetlerinden eşit olarak ortaklaşa bir şekilde yararlanabilirler. Doğa, birey için her türlü ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir alandır ve mülk edinme bireyin doğal hakkıdır (Wood, 2008, s. 191). Doğa, bireyin refah içinde yaşamasına

olanak tanıyacak şekilde tasarlanmıştır ve yeryüzündeki tüm besinler, bütün hayvanlar doğanın içten gelen güçleri tarafından üretildiği için bireylerin ortak kullanımına sunulmuştur (Uygun, 2019, s. 228).

Locke'un mülkiyet yorumuna bakıldığında karşımıza temel bir sorun çıkmaktadır. Bu da bireysel mülkiyetin kökenine yöneliktir. Eğer doğada her şey Tanrı tarafından verildi ise ve ortak kullanıma açıldı ise, o zaman özel mülkiyet nasıl oluşacaktır?

Locke, özel mülkiyetin ne olduğunu, Tanrı tarafından verilen mülkten farkına yönelik bir cevap vererek açıklamaktadır. Locke'un bu konudaki temel düşüncesi, birey tarafından otomatik olarak yetiştirilen her şeyin bireyin kendi mülkiyetine aktarılmasıdır (Azizova, 2018, s. 100). Yani özel mülkiyet hakkı, insanın emeği üzerine kurulmuştur. Emek, bireyin mülkiyet sahibi olması için temel kaynaktır. Birey, çalışarak doğa tarafından kendisine sunulan şeyleri kazanır. Locke, bireyin doğanın kendisine sunduğuna emek harcayıp alacağını aldıktan sonra, gerisini bıraktığı ve emek harcayarak kendisine kazandırdığı hemen her şeyi mülkiyet olarak tanımlamaktadır (Turgut, 2019, s. 39). Locke'un bu konudaki açıklaması şöyledir (Locke, 2004, s. 27):

“Dünya nimetleri yanında insana akıl da vermiş olan Tanrı, ona göre, insanlardan dünyadaki imkânları kullanarak refah içinde yaşamalarını da istemiştir. Bu nimetlerden yararlanmak ancak onların mal edinilmesi ile mümkün olacağından Locke'a göre bir hayvanı avlayan, ya da bir toprak parçasını tarlaya dönüştüren bir kimse bu emeğinin karşılığı olarak bu mülke ve mala sahip olur. Aynı şekilde evcilleştirilen hayvanlar da ancak onun hakkı olur. Locke'un kendi deyimiyle, insan beyni ve elinin emeği olan bu ürünler artık onun mülkiyetindedir.”

Doğadaki bir elmayı yemek, bir araziye ekip biçmek, kuş avlamak gibi bireylere ortak verilenlerden bireyin kendi çaba harcayarak kendi mülkiyetine geçirmesi özel mülkiyeti ifade etmektedir. Özel mülkiyet, edinilen mallardan diğer bireyleri mahrum bırakmak ve ortak olmaktan çıkarmayı gerektirir. Bunun yapılması için ise diğer bireylerin rızası ya da onayına gerek yoktur. Locke, bu durumu, “kaynaktan çıkan su herkesin olsa da sürahinin içindekinin sadece onu çıkarmanın olduğundan kim şüphe edebilir? Emeği, onu ortak olduğu ve bütün çocuklarına eşit olarak ait olduğu Tabiatın ellerinden almıştır ve burada kendisine tahsis etmiştir” diyerek açıklar (Locke, 2004, s. 39). Bu bakış açısıyla bireyin mülk edinmesi için emek harcaması ve çalışması vazgeçilmezdir. Locke için sahiplik hakkının doğması, bir şeye çalışmayı katmak ve emek harcamaya bağlıdır. Emek, değeri yaratmaktadır ve bütün değerlerin de temelinde yer almaktadır. Doğa durumu, tüm insanlara verilmiştir, ancak doğada bir şeye emek harcadığımızda sahiplik elde ederiz (Doğan, 2007, s. 87). Birey, herhangi bir şeyi doğadaki halinden ayıracak şekilde kendi emeğine katarsa, onu mülk edinme hakkına da sahip olur. Emek, emek sarf eden birey için tartışılmaz bir mülktür, o bireyden başka hiç kimse onun emeği üzerinde hak sahibi değildir.

Locke, her ne kadar bireyin çaba ve emek harcayarak özel mülkiyet sahibi olacağını belirtse de özel mülkiyet anlayışının sınırsız olmadığını da belirtmektedir. Yani birey dilediği kadar toplumda özel mülkiyet edinemez. Dolayısıyla mülk edinmeye belli sınırlamalar getirmiştir. Bireyin, emeğini ve çabamı katabildiğin her şeyi mülk edinebileceğin kadar bir mülk edinme hakkın yoktur (Ağaoğulları vd, 2009, s. 181). Öyle ise mülk edinmenin sınırı nedir? Locke, bu soruyu şöyle cevaplandırmıştır (Locke, 2004, s. 27):

“Bu hakkın sınırı herkes için kullanabildiği veya bakabildiği kadar mal edinmeleridir. Locke'un kendi deyimiyle kişi bozulmadan saklayabileceği kadar ürünü doğadan temin edebilir ancak fazlasını edinmesi hakkı değildir. Eğer bir insan o zaman için ihtiyacından fazlasını ya da bozulmadan saklayabileceğinden fazlasını toplamaya kalkarsa bu kendisi için bir nimet değil eziyet olacaktır. Bunu satması da o zaman için zaten mümkün değildir.”

Locke'un açıklamalarına bakıldığında, birey tüketebileceğinden fazlasından mal sahibi olma ve bunun çürütmesine yol açma hakkına sahip değildir. Çünkü Tanrı yeryüzündeki nimetleri, bireylerin çürütmesi ve bozması için vermemiştir. Öyle ki bu nimetleri bütün insanların yaşamalarını devam ettirebilmesi amacıyla vermiştir. Böylelikle, bireyler tüketebileceğinden daha fazlasını yani özel mülk edinme hakkına da sahip değildir.

Locke, bunun dışında özel mülkiyetin sınırına yönelik ikinci husus olarak herkesin yaşamını sürdürebilmesi için yeryüzünde gerekli olan şeyleri bulma konusunda sıkıntıya düşmeyeceği miktarı bırakmasını belirlemiştir. Yani bireyler, diğer bireylere yetecek kadar yiyecek ve mal bıraktığı ölçüde mülk edinme hakkına sahiptir. Bu da herkes mülk hakkına sahip olurken, diğer bireylere de mülk edinebilecekleri kadar hak bırakmaları gerekmektedir (Ağaoğulları vd, 2009, s. 181; Uygun, 2019, s. 229).

Locke'a göre özel mülk ve mal edinmede asıl belirleyici olan unsur emektir. Ancak, Locke'un belirttiği bu mal edinme anlayışı henüz paranın olmadığı ve ticaretin yapılmadığı bir döneme özgüdür. Bundan dolayı özel mülk edinme bireylerin kendi ihtiyaçları ile sınırlandırılmıştır. Bundan çok daha fazlasını edinmek günümüze göre mümkün olsa da o dönemdeki insanlara göre hiç de mantıklı değildir. Çünkü ihtiyaçtan fazla tarlanın işlenmesi, hayvanın evcilleştirilmesi insana hiçbir yarar sağlamaz. İşte emekle ortaya çıkan bu ürün artık doğa durumundaki mülkün kişisel mülkiyete dönüşmesi anlamına gelir. Bu, doğa durumundaki bütün ortakların açıkça onay vermesini gerektirecek bir durum değildir. Nitekim diğer insanlar da aynı şekilde hazır doğal varlıklara emeklerini katarak özel mülk edinme haklarına sahiptirler. Yani bir kısım insan akıl ve yeteneğini kullanarak arz üzerinde mal mülk sahibi olurken diğerlerinin akıl ve yeteneklerini kullanmayarak mülk edinmemesi onların sorumluluğundadır (Önal ve Çapkın, 2010, s. 210). Locke'un mülkiyet anlayışını bu şekilde ifade ettikten sonra Locke için önemli konulardan biri olan eşitliği inceleyebiliriz.

John Locke'un Eşitlik Anlayışı

Eşitlik bireylerin günlük hayatlarında çok sık kullandıkları evrensel bir ilke olmakla birlikte farklı disiplinler tarafından da sık kullanılmaktadır. Hukuksal açıdan bakıldığında eşitlik, bireylerin yasa önünde ayırım gözetilmeksizin değerlendirilmesi (Seçkin, 2016, s. 393) olarak tanımlanmaktadır.

Locke, "emeğinin ürünü hiç şüphesiz emekçinin mülkiyetidir," demiştir. Bu durum ise doğada bir eşitlik halinin var olduğunu göstermektedir. Hiç kimse bir diğerinden daha fazla güç ve yetkiye sahip değildir. Tüm bireyler doğanın nimetlerinden ayrıcalıksız yararlanma hakkına sahiptir.

Bireylerin eşitliği de doğa yasasından kaynaklanmaktadır. Eşitliğin temel koşulu, doğa durumunda başkalarını kendisine tabi kılacak olan bir iradenin olmamasıdır. Eşitlik, kaynağını insanların aynı olmasında bulan, haklılaştırılabilecek bir değer değildir. İnsanlar, doğal özellikleri itibarıyla farklı özellikler taşımaktadır. Fakat durum diğerinin yaşamında belirleyici olma yetkisine sahip olmayan canlıların arasında herhangi bir hiyerarşinin oluşmasına yol açmamaktadır. Hiyerarşinin oluşması için kişinin türünün üstünde özellikler taşıyan bir niteliğe ulaşması gerekir. Dolayısıyla insanlar, doğa halinde eşitsizlik yaratacak herhangi bir dayanağa sahip olmadığı için doğanın tüm avantajlarından da aynı oranda faydalanmaktadır (Karakaş, 2019, ss. 267-268).

Locke başta olmak üzere liberal düşüncede, mutlak eşitlik anlayışı müdahaleci bir devlet anlayışı gerektirmektedir. Bu durum ise demokrasi ile bağdaşmamaktadır. Mutlak eşitliğin sağlanmasını devlet müdahalesi ile olursa bireysellikten uzaklaşılır. Devlet, eğer bireylerin temel hak ve özgürlüklerine müdahale ederse hak ihlali ortaya çıkacak ve demokrasi sorgulanmaya başlanacaktır. Bu durum ise otoriter, totaliter yapıların gün yüzüne çıkmasına yol açabilir. Liberal demokrasi anlayışını sağlama uğruna, daha eşitsizlikçi bir ortam oluşturmamak

ve özgürlük bilincini de sekteye uğratmamak için, mutlak eşitlik düşüncesinden uzak durmaya ve onu, devletten bağımsız olarak örgütlenen bireylerin yaşam alanlarında bırakmaya çalışılır (Seçkin, 2016, s. 397). Locke'un eşitlik anlayışını bu şekilde ifade ettikten sonra son olarak ilk kez Locke tarafından geliştirilen kuvvetler ayrılığı ilkesini inceleyebiliriz.

Locke ve Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

Locke, demokratik yönetimler için vazgeçilmez olan kuvvetler ayrılığını ilk kez sistematik olarak ifade eden kişidir (Arslan, 2013, s. 198). Topluluk yasalar ile korunduğu için toplum sözleşmesinin hemen ardından yapılması gereken şey ilk olarak yasama gücünün oluşturulmasıdır (Ekmekçi, 2013, s. 210). İlke, yasama ve yürütme erklerinin gücünün kaynağının halkta olduğunu belirtmektedir. Meşru bir yönetim, özgür bireylerin iradesine bağlıdır. Bir yasanın, toplumda yasa olarak kabul edilmesi için toplumun onayı şarttır. Yasamanın amacı, insanları korumak olduğundan bireylerin köleleştirilmesi, yok edilmesi ve yoksullaştırılmasına yol açacak düzenlemeler içermemelidir. Yasalar tüm bireyler için eşit, kamu yararına uygun, belirli, sabit ve mülkiyet üzerindeki vergileri bireylerin rızası olmadan arttıramayan niteliktedir (Locke, 2004, ss. 111-114). Ancak yasama, cezaları koyması, kişilerin işlemlerini yasalarla sınırlandırmasına rağmen diğer yürütme ve federatif güçten üstünse de mutlak değildir. Emanet bir iktidar olan yasama, halk tarafından duyulan güvene aykırı hareket ederse halkın yasamayı azletme veya değiştirme hakkı vardır. Böylece halk ve iktidar birbirini denetleme imkânı elde etmektedir. Bu durum aynı zamanda demokratik yönetim biçiminin temelini oluşturmaktadır. Yasama, halk adına kanunlar çıkarır, halk adına bu kanunlar uygulanır. Böylece toplumsal denge sağlanır (Önal ve Çapkın, 2019, s. 213).

Yasalar, yürütme erki tarafından sürekli olarak yürütüldüğü ve yürürlüğü devam ettiği için yasama erkinin sürekli bulunmasına gerek yoktur. Yasa yapanların, yürütmeyi de elinde bulundurması halinde kendilerini düzenleyen yasalara uymaktan muaf tutma, aykırı hareket etme ihtimalleri olduğu için Locke, yasama erkinin uygun biçimde toplanarak yasaları yapan ve bundan sonra dağılarak kendi yaptıkları yasalara bağlanan kişilerin ellerine verilmesini uygun görür. Böylece Locke, yasama ve yürütmeyi ayırmaktadır (Çalışkan-Akçetin ve Akçetin, 2013, s. 18). Yasama organı devamlı faaliyette bulunamayacağı için, dönemler arasında kanunların uygulanması için mutlaka yetkili bir erke ihtiyacı vardır. Bu da kanunların icrası ile yükümlü olan yürütme erkidir. Yürütme erki, uygun zamanlarda yasamayı toplantıya çağırma hakkına da sahiptir (Zabunoğlu, 2016, ss. 449-450). Yürütme gücünü, yasamadan aldığı için kanunların belirlediği sınırlar dâhilinde hareket etmeli, kanunla verilen sınırı aşmamalıdır. Locke, Hükümet Üzerine İkinci İnceleme adlı eserinin 12. Bölümünde yargı erkine ve yargı bağımsızlığına açık bir şekilde değinmemiştir (Mızrak, 2019, s. 34). Ancak yargı erkini, yasama kuvveti içinde yer alması gereken bir faaliyet (Zabunoğlu, 2016, s. 450) olarak görmüştür.

Federatif güç ise, toplum üyeleri ve doğa yasalarını uygulayan halk arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Locke, her ulusta doğal olan bir güç vardır, bu güç; savaş ve barış yapma, ittifak kurma, anlaşma yapma, ulusa ait olmayan bütün kişiler ve toplumlarla ilgili işlerin yapılması gibi işlevleri yerine getirmektedir (Locke, 2013, s. 126). Ayrıca federatif güç, devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinin düzenlenmesi ve devletin güçlere karşı korunması ile yükümlüdür. Gerek yürütme gerekse federatif güç kaynağını yasamadan almakta ve yasama tarafından düzenlenen kanunlara uygun olarak faaliyet göstermektedir.

Locke, toplumda uygulanacak olan yönetim biçimlerini yasama yetkisinin kullanım biçimine göre değiştiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda toplumun yasama yetkisinin kim tarafından kullanılacağı çoğunluk kararıyla belirlenmektedir. Yasaya uygun ve meşru bir hükümet ancak bu şekilde kurulabilir. Eğer toplum yasama yetkisini kullanırsa demokrasi; belli bir kesim ve onların mirasçılara bırakırsa oligarşi; tek bir kişiye de bırakırsa monarşi ve bu kişiler arasında paylaşırsa karma yönetim olmaktadır (Eroğlu, 2010, s. 7). Birbirinden çeşitli yönleriyle farklılık arz eden bu yönetim biçimlerinin tamamı toplum sözleşmesi ekseninde sınırları belli

olan meşru yönetimlerdir. Yönetimler, belirlenen sınırları aşar da keyfi yönetime dönüşürse meşruiyetlerini de yitirmektedir. Toplum bu durumda yönetimin biçimini değiştirebilir ama hiçbir zaman Hobbes'un Levithan'ındaki gibi keyfi bir yönetim kurma hakkına sahip olmaz (Uygun, 2019, s. 225).

Locke sadece belli hallerde değil, halkın, yöneticinin keyfi ve yanlış olarak yaptığı her türlü davranışa karşı direnme hakkını tanır. Locke'a göre, "yönetici, yetkilendirilmiş bile olsa, yasa yerine kendi iradesini kural yaparsa; yöneticinin emir ve eylemleri, halkının mülkiyetlerinin korunmasına yönelik değil de kendi ihtiras, hınç ve açgözlülüğünün ya da diğer çarpık tutkularının tatmin edilmesine yönelikse tiranlık söz konusu olur" (Locke, 2004, s. 167). Locke'un kuvvetler ayrılığını bu şekilde ifade ettikten sonra çalışmanın amacına yönelik olarak olgu kuramlarını ve bu hususla ilgili Karl Marx'ın görüşlerini inceleyebiliriz.

Olgu Kuramları ve Karl Marx'ın Devlet Anlayışı

Literatürde olgu kuramları arasında; biyolojik, toplumsal ve doğal olgu kuramları yer almaktadır. Bunlardan doğal olgu kuramı aynı zamanda ekonomik kuram olarak da adlandırılmaktadır.

Doğal olgu kuramcılarına göre devlet, insan iradesi dışında gelişen bir doğa olgusudur. Bu görüşe göre devlet, ilkel toplumlardan itibaren bir grup insanın toplumdaki diğer gruba egemen olması sonucu ortaya çıkmıştır. Böylece devlet, toplumdaki kümeler-sınıflar arasındaki çatışmadan doğmaktadır. Bu durum kimi yazarlarca siyasal bir farklılaşmanın ve yöneten ile yönetilenler arasındaki farklılaşmanın bir sonucudur (Mert, 2018, s. 156).

Doğal olgu kuramı kapsamında değerlendirilen Marxist devlet anlayışına göre devlet, bireyler ekonomik sebepler ve çıkarlar doğrultusunda hareket etmektedir. Devlet, toplumdaki ekonomik olayların, siyasi ve sosyal olaylara hâkim olması sonucunda gelişmiştir. Tarihsel süreç içinde eski zamanlardan günümüze kadar birçok düşünür, devletin doğuşunda ekonomik olayların belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda da ekonomik teorinin/doğal olgu kuramının en önemli savunucusu Karl Marx'tır (Gözler, 2019, s. 34). Olgu kuramları hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra doğa olgu kuramcılarında Karl Marx'ın devlet anlayışını daha geniş bir perspektifte inceleyebiliriz.

Karl Marx ve Devlet Anlayışı

Karl Marx, 5 Mayıs 1818 tarihinde Almanya'nın Ren bölgesinde bulunan Trier şehrinde haham soyundan gelen Yahudi asıllı bir ailede dünyaya gelmiştir (Astaria, 2018, s. 50). Devlet olgusu, tarih boyunca büyük düşünce ustalarının ilgi odağı olmuştur. Marx'a gelinceye kadar genellikle devletin toplumun tamamı için işlevsel olduğu ve herkesin çıkarına yönelik işlev gördüğü vurgulanmıştır. Ancak, Marx kendinden önceki düşünürlerden farklı olarak devleti sorgulama yoluna gitmiştir. Marx, devlete yönelik görüşlerini ortaya koyarken sınıf kavramı üzerinden analiz yapmıştır. Bu nedenle öncelikle Marx'ın sınıf ve sınıf savaşı kavramına bakmamız gerekmektedir.

İnsanlık, sosyal sınıflardan meydana gelmektedir. Marx, yalnızca sınıfı tanımlamakla yetinmemiş, aynı zamanda toplumdaki sınıf savaşı da açıklamıştır. Toplumda sınıfların oluşmasında etkili olan üretim araçlarının mülkiyetidir. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutanlar, diğer gruplara hâkim olurlar (Etgü, 2008, s. 115).

Marx insanları sınıf çatısı altında bir araya getiren asıl unsurun mücadele olduğunu belirtmiştir. Marx ve Engels'e göre, tek tek bireyler ancak başka bir sınıfa karşı ortak bir savaşım yürütmek zorunda olduklarında bir sınıfı meydana getirirler (Kızılcılık, 2017, s. 176). Marx'a göre toplumdaki her birey bir üretim tarzı içinde belli bir konuma sahip olan sosyal sınıfın bir üyesidir. Bireyin bilincini ve inancını belirleyen de sosyal sınıflardır (Nicholas, 1980, s. 13). Toplum, bireylerden değil, sürekli uzlaşmazlık ve çatışma halinde bulunan sınıflardan

oluşur ve sınıf çatışmasını merkezinde tutar (Kızılcılık, 2017, s. 177). Bu durumla benzer şekilde Marx, tarihi de sınıf çatışması tarihi olarak değerlendirmiştir. Bu durum şöyle ifade etmektedir (Marx ve Engels, 2010, ss. 116-117):

“Günümüze kadar ki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir. Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek sözcükle, ezen ile ezilen birbirleriyle sürekli karşı karşıya gelmişler, kesintisiz, kimi zaman örtük, kimi zaman açık bir savaş, herkesin de ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşmesiyle ya da savaşan sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir.

Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran egemen/sömüren sınıf; bunun dışında kalanlar ise sömürülen sınıftır. Köleci bir toplumda köle sahipleri ve köleler, feodal toplumda feodal beyler ve serfler; kapitalist toplumda ise burjuva ve proletarya arasında sürekli bir sınıf savaşımı vardır. Sömüren sınıf, sömürülen sınıf üzerindeki üstünlüğünü devam ettirebilmek yani üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutmak için zora başvurmak durumundadır (Gözler, 2019, s. 35). Sayı bakımından azınlıkta olan sömüren sınıfın, çoğunlukta olan sömürülenler sınıfına hâkim olabilmesi için yalnızca ekonomik güç yeterli olmamakta, bir de zorlama ve baskı mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da devlettir. Devlet; ordu, polis, mahkeme, hapishane ile bu zecir mekanizmasını oluşturmaktadır (Göze, 1980, s. 73).

Devlet, egemen sınıfın sömürülen sınıfın üzerindeki teşkilatlanmasıdır. Devlet aynı zamanda üretim araçlarının jandarmalığını yapmaktadır. Devlet sınıf çatışmalarının uzlaşmazlığının bir ürünü ve belirtisidir. Nerede sınıflar arasındaki çatışmanın uzlaşması mümkün değilse orada devlet ortaya çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle, devletin varlığı, sınıf çatışmalarının uzlaştırılmaz olduğunun delili olarak vardır (Gözler, 2019, s. 35).

Marx, devletin elinde bulundurduğu güç ve sahip olduğu aygıtlar sayesinde toplumda ezilen/sömürülenleri egemenliği altına almaktadır. Marx için devlet *“toplumun bütün bedenini bir zar gibi saran ve bütün delikleri tıkayan korkunç asalak bir yapıdır”*. Devlet, toplumdaki özel mülkiyetin koruyucusu, sömürü ve sömürü ilişkilerinin devamlılığını sağlayan bir aygittir. Bununla birlikte devlet, tarihin bütün dönemlerinde egemen sınıfın lehine işlev görmüştür. Günümüzdeki Modern devlet için ise Marx, devletteki yürütme erkinin burjuvazinin tüm işlerini yürüten bir erk olarak değerlendirmiştir (Kızılcılık, 2017, s. 180).

Devlet topluma dışarıdan zorla kabul ettirilen herhangi bir güç değil, Hegel’in iddia ettiği gibi *“ahlak fikrinin gerçeği”*, *“akıl imgesi ve gerçeği”* de değildir. Buna karşın devlet, toplumun genişlemesinin belli bir aşamasındaki ürün olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun önlemede yetersiz olduğu uzlaşmaz karşıtlıklarda toplumun kısır bir savaşım içinde yok olmaması için, toplumun üstünde yer alan, çatışmayı azaltmayı ve düzen sınırları içinde tutmayı hedefleyen bir güç olarak kendini kabul ettirmektedir. Toplumdan doğan, ancak onun üstünde yer alan ve zamanla ona yabancılaşan devlettir (Engels, 1977, s. 226, akt. Koluçak, 2007, s. 75).

Marx, devlet ve siyaseti toplumla, toplumdaki ekonomik ve ideolojik yapılarıyla ilişkisini kurarak açıklamaktadır. Devletin ortaya çıkmasının temelinde; toplumun denetimi altında yapılan birtakım işlevlerin bir bölümünün, emeğin toplumsal bölünmesi, özel mülkiyet ve sınıfsal egemenlik ilişkilerinin yerleşmesine koşut olarak, siyasal işlevlere dönüşmesi bulunmaktadır. Böylece toplumdaki ortak çıkarların korunması zamanla, çoğunluğun azınlık tarafından sömürüldüğü bir üretim biçiminin korunmasına dönüşmüştür. Marx ve Engels’ e göre devletin varlık sebebi, toplumdaki sınıflar arasındaki uzlaşmazlıkların ortaya çıkmasıdır. Toplumdaki sınıflar varlığını sürdürdüğü ve sınıf hâkimiyeti devam ettiği müddetçe var olacaktır.

Marx’a göre, dünya ekonomik çıkarlar tarafından yönetilmektedir. Toplumdaki sosyal kurumlar arasında alt yapı-üst yapı ayrımı bulunmaktadır. Üst yapı ise kendi içinde iki düzeye

ayrılmaktadır. Bunlardan biri siyasal, hukuki ve yasalar, devlet, diğeri ise ideolojidir. Alt yapıda üretim biçimleri; üst yapıda ise ahlak, kültür, sanat, hukuk, din ve devlet bulunur. Bu temel bütünde belirleyicilik alt yapıya aittir. Üst yapının ise alt yapı veya ekonomik temel üzerinde etkisi vardır. Dolayısıyla devlet de alt yapıdaki ekonomik çıkarlar ve üretim biçimleri tarafından belirlenmektedir (Gözler, 2019, s. 34). Devlet, üst bir kurum olduğu için alt yapı değiştiğinde devletin şekli de değişmektedir. Marx'a göre, "politik devlet" egemen sınıfın cisimleşmiş halinden başka bir şey değildir (Marx, 2016, s. 27). Devlet, her zaman kendi öz yeterliliğini karşı taraftan isteyen bir organizma değildir. Tıpkı diğer üstyapısal öğeler gibi kendi gerçekliği yoktur. Modern devlet hem sermayenin yeniden üretimi hem de sınıf mücadeleleriyle siyasi bir ortaklıktır (Ayçiçek 2019, s. 95).

Marx, üretim tarzına göre toplumları sınıflandırırken en fazla kapitalist toplum üzerinde durmuştur. Kapitalist toplum, diğer toplumlara göre daha fazla çelişki barındırdığı ve karmaşık bir üretim örgütlenmesi içerdiği için Marx'ın dikkatini daha fazla çekmiştir. Modern toplumu, kapitalist toplum olarak nitelendirmiştir ve kapitalist toplum ile burjuva toplumunun eş anlamlı olarak görmüştür. Kapitalist toplum feodal toplumun yıkılması ile ortaya çıkmıştır Kapitalist toplum, iki büyük düşman kampa ayrılmıştır: Burjuvazi ve Proletarya. Bu iki sınıf arasındaki uzlaşmazlık, sınıf savaşımıdır (Kızılçelik, 2017, ss. 185-186). Marx' a göre, toplumdaki sınıflar arasındaki zıtlıklar tarihin her döneminde görülmektedir ancak sanayileşme ile birlikte bu zıtlıklar daha fazla belirgin bir hâl almıştır. Sanayileşme döneminden önceki toplumdaki sınıflar, sanayileşmeden sonra burjuvazi ve proletarya olarak kutuplaşmıştır (Doğan, 2019, ss. 78-79).

Marx, Hegel'in diyalektik, yabancılaşma ve felsefe gibi konularda düşüncelerini benimsemişse de Marx, burjuvazinin egemen olduğu kapitalist toplumun günün birinde ortadan kalkacağını, burjuvaziye ortadan kaldırma gücünü ise kapitalist sanayinin bir ürünü olan proletaryanın oluşturacağını belirtmektedir (Koluçak, 2007,74). Ancak, proletarya barışçı yollarla değil de şiddet ve devrim yoluyla burjuvazinin gücünü sarsacaktır. Bu durum proletarya devrimi olarak kabul edilecektir. Proletarya, bu devrimle gücü ele geçirirken aynı zamanda burjuvaziye de tasfiye edecektir. Proletarya somutluğu ile kapitalizmin "mezar kazıcısı"dır (Ayçiçek, 2019, s. 87).

Bu devrimden sonra komünist topluma üç aşamada geçilecektir. Birinci aşamada proletarya diktatörlüğü kurulacak ve devlet proletaryanın hizmetinde olacaktır. Bu dönemde demokrasi ve özgürlükten bahsedilemez, aksine şiddet toplumda yer bulacaktır. Burjuvazinin tasfiye edilmesi ile üretim araçları kolektifleşecektir. Ancak, bu dönem kalıcı değildir ve ardından ikinci aşamaya geçilecektir. Bu aşama komünizmin alt aşaması olan sosyalist toplum aşamasıdır. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet olmayacağı için toplumdaki sömürü de ortadan kalkacaktır. Bu dönemde mutlak bir eşitlikten de söz edilemez ve toplumdaki değerler herkesin ihtiyacına göre değil, emeğine göre paylaşılacaktır. Gözden kaçırılmaması gereken nokta devletin halen var olduğudur, devletin varlığının sebebi ise toplumda mutlak eşitliğin sağlanamamasıdır. Son aşama ise komünizmdir. Bu dönemde sosyalist toplumdan farklı olarak, toplumdaki değerlerin herkesin ihtiyacına göre dağıtılması ilkesi geçerli olmaktadır. Artık insanlar arasında eşitlik sağlanacaktır. Eşitliğin sağlanması ile birlikte toplumdaki sınıf farklılıkları da ortadan kalkacak ve sonunda devlete ihtiyaç kalmayacaktır. Devlet zamanla kendiliğinden kuruyup gidecektir (Gözler, 2019, s. 35). Marx, devlete karşı çıkmış ve ideal bir toplum olarak gördüğü komünist toplumda dahi devletin olmayacağını belirtmiştir. Devletin ortadan kalkması ile toplumdaki sömüren sömürülen sınıf ilişkisinin de ortadan kalkacağını belirtmiştir. Şimdi devleti sınıf çatışmasının bir ürünü olarak gören Marx'ın devlet anlayışını geniş bir şekilde ortaya koyduktan sonra Marx için en önemli kavramlardan biri olan yabancılaşma ve özgürlük kavramlarını inceleyebiliriz.

Karl Marx 'da Yabancılaşma ve Özgürlük

Marx'ın mülkiyet anlayışı incelenmeden önce yabancılaşma ve özgürleşme konusu üzerinde durmak gerekmektedir. Marx'da yabancılaşma bir sorun olarak ortaya koyulmuştur. Yabancılaşmadan kurtuluş ise özgürleşme olarak kabul edilmiştir. Marx yabancılaşmayı ve özgürleşmeyi esasen mülkiyet temelinde incelemektedir. Özgürlüğün sağlanması için yabancılaşmaya yol açan unsurların tamamen yok edilmesi gerekmektedir.

Yabancılaşma kavramı, teolojik, metafizik, materyalist ve psikolojik alanlarda farklı yorumları bulunan bir kavramdır. Her ne kadar yabancılaşma kavramının tarihinin, insanlığın tarihi kadar eski olduğu söylenebilirse de kavramın felsefe alanına ilk kez Hegel'in düşünceleriyle girdiği kabul edilmektedir. Hegel'e göre yabancılaşma, onun "mutlak ruh" (geist) olarak kavramlaştırdığı varlığın, kendini dışsallaştırması anlamına gelir (Demir, 2018, s. 64).

Marxizme, göre insanlık tarihinin başlangıcında insan doğanın bir kölesidir. İnsan zamanla doğaya hâkim olan yasaları anlamaya başlamış ve böylece kölelikten kurtulmayı ve bunun sonucunda da doğanın yasalarından bilinçli bir şekilde faydalanmayı başarmıştır. Fakat kısa bir süre sonra bu defada sosyal alanda bir kölelik ortaya çıkmış, toplum sınıflı bir yapıya dönüşmüştür. Bunun sonucunda ise insanlar sosyal koşulların kölesi olmaya başlamıştır. Kapitalist düzene geçişle bu kölelik artık zirveye ulaşmıştır. Sınıflı toplum yapısında bireyin zamanla kendi kendisine yabancılaştığı ve uzaklaşmaya başladığı da görülmektedir. Bu durum Marxizm'de yabancılaşma olarak adlandırılmaktadır (Göze, 1980, s. 75).

Yabancılaşma, bireyin kendini özgür ve doğaya hükmedebilen bir varlık olma özelliğini kaybetmesidir. İnsan, emeği ve çalışmasına rağmen, kendi kapasitesini kullanamaması ve kendisini aciz hissetmesidir (Uygun, 2019, ss. 314-315).

Marksizm için, kapitalist düzende yabancılaşmanın asıl nedeni kapitalist düzeni belirleyen ekonomik yapıdır. İnsan yabancılaşmasının asıl nedeni ekonomik yabancılaşmadır. Ekonomik yabancılaşma da zamanla sosyal yabancılaşmaya yol açmaktadır. Bu zamanla siyasi ve dini alanda yabancılaşmaya da yol açmaktadır (Göze, 1980, s. 77).

Siyasal yabancılaşmanın sonucunda devlet, liberal devletlerin yaptığı gibi adalet ve güvenliği sağlamakla, insanlar arasındaki çıkar çatışmalarını çözen tarafsız bir aygıt olmamaktadır. Liberal devletin aksine, toplumdaki sınıf çatışması karşısında tarafsız bir hakem gibi davranamaz, egemen olan sınıf sömürülen sınıf üzerindeki baskı aracı haline gelmektedir.

İnsan emeği ve çalışması ile doğayı etkileyebilecek ve temel gereksinimlerini karşılayabilecek bir varlıktır ancak, bunun için kendi emeğinin efendisi ve ürününün sahibi olmalıdır. Gerçekte ise durum çok farklıdır. Kapitalist ekonomide maalesef insan kendi emeğinin efendisi değildir, emeğini kapitaliste satmak durumunda kalmıştır. Eğer, insan emeğini satmayı reddederse bu defa tüm olanaklarını da kaybedecektir. Vahşi kapitalizm olarak adlandırılan yıllarda emeğin kullanım şekli, çalışma koşulları ve süresi, emek karşılığında ödenecek olan ücrete kapitalist tek başına karar vermektedir. Emekçi bu konularda pazarlık gücüne ve söz hakkına dahi sahip değildir. Böyle bir sistemde kapitalistin emekçinin ürününe el koyması ve emekçinin hiçbir hak iddia edememesi ekonomik yabancılaşmanın en somut göstergesidir. Marksizm, John Locke'un emek kavramına yüklediği anlamdan hareketle, kapitalist sistemin, çalışanların emeklerine ve emeklerinin ürününe yabancılaştığını belirtir (Uygun, 2019, ss. 314-315).

Marx'ın felsefi ve düşünsel metinlerde sıklıkla ortaya koyduğu yabancılaşma, özgürlüğün önündeki en önemli engellerden biridir. Marx, 1844 yılında yazdığı "El Yazmaları" adlı eserinde yabancılaşmanın ne olduğu ve nasıl olduğunu geniş bir şekilde açıklamıştır. Eserin "Yabancılaşmış Emek" başlığı altında yabancılaşmanın, toplumdaki diğer kötülüklerden daha farklı olduğunu ve merkezi bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Toplumda özgürlüğün önündeki en büyük engel olan yabancılaşmanın ortaya çıkmasının nedeni neydi o zaman? Marx, bu soruya cevap olarak; feodal yapıdan kapitalist topluma geçişle birlikte toplumda iki

ana sınıfın –burjuvazi (mülk sahibi zenginler) ve proletarya (işçi sınıfı)- çıktığını, zenginleşme ve yoksullaşmanın toplumdaki bu sınıf pozisyonları ilişkili olduğunu belirtmiştir. İşçi-proletarya, ne kadar çok çalışır, servet üretirse, üretim gücü ve kapsamı ne kadar çok artarsa, kendisi de o kadar yoksullaşır. İşçi ne kadar meta üretirse, kendisi de bir meta olarak ucuzlar ve insan dünyası şeylerin değerinin artması ile değersizleşmektedir (Marx, 2012, s. 75). Yaşanan bu durum karşısında işçinin ürettiği metanın, işçiden ayrı olmasını ve adeta özerk bir yapıya bürünmesini emeğin karşısında yabancı bir şey olarak durur (Dinçsoy, 2018, s. 5). Yani Marx, 19. yüzyılda kapitalist sistemin sömürücü yapısıyla birlikte insanın iktisadi/ekonomik açıdan yabancılaşmaya doğru sürüklendiğini belirtir (Demir, 2018, s. 63).

Özgürlüğün önündeki en büyük engel olan yabancılaşmadan kurtulmanın yolu ise Marx’a göre burjuvaziye karşı başlatılacak olan proletarya devrimidir. Böylece özel mülkiyetin ortadan kalkması ile komünist topluma geçilecek, komünist biçimde üretim sağlanması ile insanın kendi ürettiği ürüne olan yabancılaşması da ortadan kalkacak, insanlar mübadeleyi, üretimi ve karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı yeniden denetimleri altına alacaktır (Marx ve Engels, 2013, s. 43).

Özgürlük, yabancılaşma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yabancılaşma süreci, özgür olmayan ve zorunluluk haline işaret etmektedir. Yabancılaşma, emeğin karşısında bir güç olarak durmaktadır ve onun özgürlüğünü de elinden almaktadır. Bu süreç bir süre sonra işkenceye dönüşür.

Marx, özgürlük kavramını tarihsel materyalist kavrayışla paralel bir şekilde ele almakta ve özgürlüğü, üretim ilişkileri ve sınıflar bağlamında değerlendirmektedir. Özgürlük, burjuvazi ve proletarya için farklı anlamlar ifade etmektedir. Burjuvazi için özgürlük, bireyin dilediği biçimde toplumdan bağımsız bir şekilde mülkiyetin keyfini çıkarma ve üzerinde tasarruf etme anlamına gelmektedir. Ancak, proletarya için özgürlük çalışan bireyin emek gücünü kendi öz metası gibi satabilmesini ifade etmektedir (Hacıfevzioğlu, 2018, s. 386).

Marx (2012, s. 85), yabancılaşmanın ortadan kalkmadığı sürece toplumsal bir kurtuluş ve özgürleşmenin de gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir. Yabancılaşma öyle bir hale gelir ki artık insanlar kendilerini evlerinde hissedemez, yaşamlarını denetleyemez duruma gelmiştir. Bu durum ise bireylerin kendi yeteneklerini geliştirmelerinin ve buna uygun uğraş edilmelerinin önündeki engellerden biri olur (Dinçsoy, 2018, s.5).

Bireyler, yaşam koşullarını belirleyen objektif koşulları fark ettiklerinin bilincine vardıklarında koşulları değiştirebilirler. Proletarya, kendilerini insanlıktan yoksun bırakan koşulları ve nedenleri fark ettiğinde bu koşulları ortadan kaldırmak için uğraşacaktır. İşte Marxizm’e göre böyle bir özgürlük kazanılmış bir özgürlüktür (Uygun, 2019, s. 315).

İnsan doğuştan özgür değildir, ancak toplumdaki büyük mücadeleler sonrasında kazanabilir. İnsan, ne zamanki doğanın karşısında ve toplum içinde mutlak bir tartışmasız güç elde ederse işte o zaman tam anlamıyla özgürlüğe kavuşacaktır. Ancak bu özgürlüğe kavuşma, bir anda olacak bir kazanım değil de aşamalı bir şekilde gerçekleşecek bir kazanım/zafer olacaktır. Buradaki ilk aşama toplumdaki sınıfların ortadan kalkması ile birey gerçek değerini bulacaktır. Zamanla doğaya hâkim olan değerlerin öğrenilmesi ile bunları kendi çıkarlarına göre kullanan insan, sosyal evrime hâkim olan yasayı da öğrenecek, sosyal evrime yön verecek ve sonunda gerçek özgürlüğüne kavuşacaktır.

Toplumdaki ekonomik, sosyal ve siyasal koşulların değişmesi maalesef ki özgürlük sorununu değiştirmemektedir. Marx, özgürlüğü soyut bir kavram olarak ele almış ve tarihsel gelişim sürecinde sosyal ekonomik koşullara göre değerlendirmiştir. Kapitalizm, siyasal bir özgürlük sorunu ortaya çıkarmaktadır. Özgürlüğün ancak sınıfsız bir toplumda gerçek bir değer olacağı kabul edilmektedir. Sınıfsız bir topluma geçişi sağlayacak olan proletarya devrimi ile sonrasında proletarya diktatörlüğü kurulacaktır. Proletarya, burjuvaziye karşı baskı, zor ve şiddet

uygulayacağından dolayı bu dönemde burjuva için özgürlükten bahsedilemez. Fakat toplumdaki sömürü ortadan kalkacağı için emekçi sınıf özgürlük kazanacaktır. Sosyalizm aşamasına geçildiğinde ise özgürlükler güvence altına alınacaktır. Bireyler artık yeteneklerini ortaya koyabileceklerdir, fakat burada da sınırsız bir özgürlük olmayacaktır ve sosyalizmin ilkelerine aykırı olarak kullanılamayacaktır. İnsanların bilinçlerine işlenen kapitalizmin ilkelerini sökülüp atmeye kolay olmayacaktır. Bunun için inanç ve sabırla hareket etmek gerekmektedir, bunun için de eğitim, süreci kolaylaştıracak bir araç olarak görülmektedir. Komünizmin son aşamasında sınıfsız bir toplumda, tüm yozlaşmalardan arınarak, insan ve doğa güçlerine hâkim olan gerçek anlamda bir özgürlük söz konusu olacaktır (Göze, 1980, ss. 77-80). Marx'ın yabancılaşma ve özgürlük anlayışını bu şekilde ortaya koyduktan sonra Marx'ın mülkiyet anlayışını inceleyebiliriz.

Karl Marx'ın Mülkiyet Anlayışı

Üretim araçlarının mülkiyet şekli, farklı üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Toplumda iki tür mülkiyet şekli vardır. Bunlar; kolektif mülkiyet ve özel mülkiyettir. Üretim araçları, toplumdaki bir grubun elinde ise insanlar arasındaki ilişkiler iktidar ve tabiiyet biçiminde olmaktadır. Buna karşın, üretim araçları üzerinde kolektif bir mülkiyetin olması halinde bireyler arasındaki ilişkiler karşılıklı yardım ve işbirliğine dayanmaktadır ve sosyalist bir üretim biçimi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda da üretim ilişkileri işbirliği ve dayanışma esasına dayanacak, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasında tam bir uyum olacaktır. Komünizm aşamasında üretim kolektif olunca üretim araçlarının mülkiyeti de kolektif olacaktır. Bireyler yeteneklerine göre çalışarak üretimden pay alacaktır. Böylelikle üretim ilişkilerinin tümü toplumun ekonomik yapısını oluşturacak ve bu temel üzerine hukuki, siyasi ve entelektüel yapı kurulacaktır (Göze, 1980, ss. 67-71).

Marx, mülkiyet hakkını insan hayatının, kişiliğinin ve başkalarıyla olan ilişkisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmektedir. Kapitalist üretim şeklinin doğal bir sonucu olarak gelişen mülkiyet hakkı, bireyin hayat kalitesinin belirleyen ve insanın zihinsel ve fiziksel açıdan insanlıktan çıkmasını sağlayan yönlendirici bir unsurdur. Yabancılaşma, bireyi hem içerik hem de biçimsel açıdan bir metaya dönüştürmekte ve bu da insanlıktan çıkmanın göstergesi olarak kabul edilmektedir (Sichel, 1972, s. 357). Bir insanın emeğinin, başka bir insanın hâkimiyeti altına girmesine mülkiyet hakkı neden olur. Toplumdaki mülkiyet dengesizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan işçi ve kapitalist arasındaki yabancılaşmanın ana belirleyicisi de yine bu sonuca yol açan mülkiyet hakkıdır.

Marxist mülkiyet hakkı anlayışı; Marx'ın mülkiyeti tarihsel açıdan belirlenmiş bir toplumda ve bu toplum aracılığıyla, doğaya sahip çıkılmasından ibaret olduğu yolundaki düşüncesini temel almaktadır. Bu düşünceye dayanan Marxist-Leninist hukuk bilimi, mülkiyet hakkını kural olarak, “bireyin ya da bir topluluğun üretim araçlarını ve üretim sonuçlarını kendi yetisi ile ve kendi yararına, belirli bir toplumun sınıfsal ilişkileri sistemine dayanarak ve bu sistemle uyumlu olarak, kullanılabilme hakkı” olarak anlamışlardır. Kapitalist toplumda üretimin genişlemesiyle, milyonlarca işçi fabrikalara doldurulmuştur. Böylece üretim kolektif bir hal almıştır. Fakat üretimin kolektif olmasına rağmen üretilen değerler üzerinde hala özel mülkiyet vardır. Bu bir çelişkidir; çünkü üretim kolektifse mülkiyet de kolektif olmalıdır. Bu çelişkiyi kaldırmanın yolu ise üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmaktır. Bu da ancak sosyalist devrimle gerçekleşecektir. Sosyalist devrimin amacı da üretim araçlarını olması gereken, kolektif hale getirmek ve özel mülkiyeti kaldırmaktır (Etgü, 2008, s. 116). Marx'ın mülkiyet konusundaki düşüncelerini bu şekilde ortaya koyduktan sonra son olarak Marx'ın eşitlik anlayışını inceleyebiliriz.

Karl Marx'ın Eşitlik Anlayışı

Özgürlük gibi eşitlik de doğuştan değil de mücadele ile kazanılan bir değerdir. Liberal toplumlarda herkes kanun önünde eşitken, kapitalist toplumlarda böyle bir eşitlik söz konusu

değildir. Haklardan yalnızca bir avuç azınlık yararlanmaktadır. Bu durumda varlıklı insanlar ayrıcalık kazanırken, eşitsizliğin de temeli oluşmaktadır. Toplumda gerçek bir eşitliğin sağlanması için ise bireylerin ekonomik ve sosyal durumlarının eşitlenmesi gerekmektedir. Bunun en iyi yolu ise bireyler arasında gelir farkı yaratan ve sömürüye neden olan özel mülkiyetin varlığına son verilmesidir.

Toplumda gerçek bir eşitliğe ancak komünizm aşamasında ulaşılabilecektir. Proletarya diktatörlüğü döneminde kapitalist toplumda tarım, sanayi ve ticaret alanındaki eşitsizliği yaratan unsurlar ortadan kaldırılacaktır. Sanayi tamamen devletleştirilecek, ticaret, el sanatları ve küçük tarım toprakları kooperatifleştirilecek, büyük tarım toprakları ise kolektifleştirilecektir. Bu dönemde bireylerin gelirleri arasında farklar olacağı için işçi, küçük sınıf ve burjuvazi tamamıyla ortadan kalkmamıştır. Dolayısıyla tam anlamıyla eşitlik söz konusu değildir. Planlı bir ekonomi ile komünizm aşamasına geçildiğinde devlet mülkiyeti ve kooperatif mülkiyeti halk mülkiyetine dönüşecek, işçi ve entelektüel kesim arasındaki farklar azalacaktır. Bu aşamada gerçek eşitliğin sağlanması herkesten yeteneğine göre, herkesin ihtiyacına göre kuralı uygulanacaktır. Komünist toplumda ise insanlar günde yarım saat çalışacak, üretilen değerlerden ihtiyacına göre pay alacaktır. Çalışma saatleri dışında kalan uzun zaman dilimlerinde herkes kendini gerçekleştirecek çeşitli etkinliklere katılabilecektir (Uygun, 2019, ss. 317-318).

SONUÇ

John Locke ve Kral Marx'ın devlet anlayışının ele alan bu çalışmada he iki düşünürün devletin kökeni, devleti ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar ve devletin toplumdaki işlevleri gibi birçok konuda farklı düşündükleri ortaya çıkmıştır.

John Locke, devletin kökenini toplum sözleşmesine dayandırmıştır. Locke'a göre devletin ortaya çıkışı insanların doğa durumunda (uygar toplumdan önce), doğa yasaları ekseninde barış ve özgürlük içinde yaşarken özgürlük, eşitlik ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması için kendi rızalarıyla oluşturduğu toplum sözleşmesi ile gerçekleşmiştir. Devletin toplumdaki asli görevi, bireylerin eşitlik, özgürlük ve mülkiyet haklarını ihlal edenleri cezalandırmak, bu haklara karşı tehlike oluşturabilecek unsurları ortadan kaldırmaktır. Bunun içinde yönetimde kuvvetler ayrılığı ilkesini getirmiş, toplumda işlenen suçlar karşısında adalet ve eşitlik sağlayacak mekanizmaların gerekli olduğunu belirtmiştir. Klasik liberalizmin ve Aydınlanma Çağı'nın önemli isimlerinden olan Locke liberal akımının bireycilik vurgusunu, devlete karşı insan hak ve özgürlüklerini savunarak ortaya koymuştur.

Doğa halindeki insanların kendi rızalarıyla oluşturdukları devlet sınırsız bir devlet değildir. Çünkü devlet, bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal edebilecek bir güç olduğu için kendisini oluşturan toplumsal sözleşmede belirtilen sınırlara tabiidir. Bu sınırların ihlal edilmesi halinde bireylerin devlete karşı direnme hakları doğmaktadır. Locke'a göre özgürlük tüm insanların doğa halinde doğuştan kazandığı, herhangi bir mücadele ve emek gerektirmeyen, uygar toplumda da devlet tarafından güvence altına alınan (negatif özgürlük) haklardan biridir.

Marx ise Locke'tan çok farklı bir bakış açısıyla devletin, toplumdaki sınıf çatışmasından doğduğunu ortaya koymaktadır. Toplumun alt yapı ve üst yapı olarak iki tabakadan oluştuğunu belirtmektedir. Altyapının üst yapıyı şekillendirdiğini, devletin de toplumdaki üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki ilişkiye göre yapılanacağını belirtmektedir. Toplumda ekonomik gücü elinde bulunduranların ekonomik gücün yardımıyla siyasal egemenliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Bu özellikleri nedeniyle Marx, devleti ezilen sınıf üzerindeki bir sömürü aracı olarak görmektedir. Toplumdaki sınıf çatışmasının bir ürünü olarak ortaya çıkan devlet; egemen sınıfın sömürülen sınıf üzerindeki baskı ve zorlama aracı olarak kabul edilmektedir.

Kapitalizmin ileri aşamalarında yaşayan Marx, vahşi kapitalizmin yabancılaştırmayı yarattığını belirtmektedir. Yabancılaştırma, özgürlüğün önündeki en büyük engellerden biridir. Kapitalist bir toplumda özgürlük ve eşitlik doğuştan kazanılan bir değer değildir, mücadele gerektirmektedir.

Yabancılaşmaya yol açan özel mülkiyet aynı zamanda eşitliğin de önünde engel oluşturmaktadır. Toplumda tam bir özgürlüğün ve eşitliğin sağlanması ancak komünizm aşamasında gerçekleşecektir.

Marx'a göre kapitalist düzendeki toplumsal sınıflar, üretim araçlarının mülkiyetini belirlemişlerdir. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan burjuva (azınlıkta), üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkı olmayan ve emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan ise proletaryadır (çoğunluk). Marx, kapitalist üretim modelinin bir sonucu olarak mülkiyet hakkı kapsamındaki üretim, bireyin zihinsel ve fiziksel yaşamını belirleyen, onun insanlığını kaybetmesine neden olan bir güçtür. İşte de bu düzende insan emeğinin ve ürünün de sahibi değildir. Sınıf çatışmasına yol açan özel mülkiyetin ortadan kalması ise yine komünist toplumda gerçekleşecek, kolektif mülkiyet oluşacak ve sınıf çatışması da son bulacaktır. Böylece kapitalist toplumda baskı ve zorlama aracı olan devlete de gerek kalmayacaktır.

Kıscası Locke ve Marx'ın devlete biçtiği roller ve devletin geleceği konusundaki öngörüler birbirinden tamamen farklıdır. Bu farklılığın temelinde ise çalışmanın giriş kısmında belirttiğimiz gibi her iki düşünürün farklı dönemlerde yaşadığı ve dönemlerinin koşullarının farklı olduğu gerçeğinin olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, M. A., ZABCI, F. Ç. & ERGÜN, R. (2009). *Kral-Devletten Ulus- Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ARSLAN, H. (2013). John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 181- 204.
- ASTARITA, C. (2018). Karl Marx and the Transition from Feudalism to Capitalism. *International Critical Thought*, 8(2), 249–263.
- AYÇİÇEK, E. (2019). Ortodoks Marksizmde Devlet ve Bürokrasi. N. Öztaş, (Ed.) içinde, *Bürokrasi*, 82-108. Ankara: Nobel Yayınevi.
- AZİZOVA, D. (2018). Locke and Hume on Property, A Comparative Study. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(90), 97-107.
- BATMAZ-YÜCEL, N. (2018). Türklerde Devlet Anlayışı. M. Akçakaya, (Ed.) içinde, *Türk İslam Tarihinde Yönetim Uygulamaları*, 1-18. Ankara: Gazi Kitabevi.
- COHEN, J. (1999). Structure, Choice and Legitimacy, Locke's Theory of State. C.W. Morris, (Ed.) içinde, *The Social Contract Theories, Critical Essays on Hobbes, Locke and Rousseau*, 143-166. Oxford: Rowman&Littlefield Publishers.
- ÇALIŞKAN- AKÇETİN, N. & AKÇETİN, E. (2013). Liberalizmin Dönüşümü. *Humanitas*. Güz(2), 15-26.
- ÇAPAR, S. & YILDIRIM, Ş. (2012). Hobbes ve Lock'un Devlet Düşüncesine Katkıları. *Türk İdare Dergisi*, 474, 77-102.
- ÇÖLLÜ, İ. (2019). Devletin Kökenleri ve Gelişimiyle İlgili Teoriler (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEĞİRMENCİOĞLU YILDIZ, B. (2016). John Locke'ta Doğa Durumu ve Direnme Hakkı. *Gaz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(3), 375-410.

- DEMİR, Z. (2018). Karl Marx'ın Bakış Açısından Kapitalist Toplumda Yabancılaşma ve Sonuçları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 63-74.
- DOĞAN, A. (2007). Özel Mülkiyet Hakkının Temeli Olarak Emek. *Ankara Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56, 83-97.
- DOĞAN, N. (2019). Karl Marx'da Kapitalizm Eleştirisi, Makineleşme ve İnsan. *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 5(14), 75-83.
- DİNÇSOY, Z. (2018). Marx'da Yabancılaşma, Özgürlük ve İnsan Doğası. *Düşünbil Felsefe Dergisi*, 12(6), 1-11.
- EKMEKÇİ, İ. S. (2013). John Locke'un Liberalizm Kuramı Üzerine. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 106, 205-211.
- EROĞLU, M. (2010). John Locke'un Devlet Teorisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 21, 1-15.
- ETGÜ, M. A. K. (2008). Marxist Mülkiyet Yaklaşımı. *Ege Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(3-4), 113-133.
- HACİFEVZİOĞLU, A. U. (2018). Marx'da Kapitalist Devlet Bağlamında Yönetenler ve Yabancılaşma Sorunu. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 375-390.
- GÖZE, A. (1980). *Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- GÖZLER, K. (2019). *Devletin Genel Teorisi, Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- İŞÇİ, M. (2004). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.
- JEFFERYS, M. C. (1974). John Locke. *British Medical Journal*, 4, 34-35.
- KÂHYA, A. (2018). Locke'un Liberalizminin Temel Kavramları, Rıza, Özgürlük, Mülkiyet (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAPANİ, M. (2019). *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Serbest Akademi.
- KARAKAŞ, Z. H. (2019). John Locke'ta "Doğa Durumu" Kavramının Tarihsel Arka Planı. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(17), 260-269.
- KIZILÇELİK, S. (2017). *Sosyoloji Tarihi 4, Hegel, Praoudhon, Marx, Durkheim, Weber ve Veblen'in Sosyal Teorileri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- KOÇAK, M. (2006). *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi, Devlet ve Egemenlik*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- KOLUAÇIK, İ. (2007). Marx-Engels-Lenin ve Devlet Kavramının Ele Alınış Şekli. *Sosyoloji Notları*, Temmuz-Ağustos-Eylül, 74-81.
- KRADIN, N. N. (2009). State Origins in Anthropological Thought. *Social Evolution & History*, 8(1), 25-51.
- LOCKE, J. (1969). Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de Seçme Parçalar, [(M. Tuncay, Çev.)]. *Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar II*, Yeniçağ, 160-172, Ankara: AÜSBF Yayınları.
- LOCKE, J. (2002). *Sivil Toplumda Devlet-Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, [(S. Taşçı & H. Akman). İstanbul: Metropol Yayınları.

- LOCKE, J. (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, [(F. Bakırcı, Çev.)]. Ankara: Babil Yayınları.
- MARX, K. (2016). *P.V. Anenkov'a 28.12.1846 Tarihli Mektup*. [(R. Serozan, Çev.)]. *Devlet ve Hukuk*, 20-33, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MARX, K. & ENGELS, F. (2013). *Alman İdeolojisi*, [(T. Ok ve O. Geridönmez, Çev.)]. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- MERT, E. (2018). İdeal Devlet Modeli Önerisi. *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 149-169.
- MIZRAK, D. (2019). Toplum Sözleşmesi Kuramlarında Siyasi İktidarın Sınırı Olarak Kişi Hak ve Özgürlükleri Meselesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(17), 21-44.
- NICHOLAS, A. (1980). *Class, Structure and Knowledge, Problems in the Social Knowledge*, Oxford: Basil Blackwell.
- ÖNAL, M. & ÇAPKIN, S. (2019). John Locke'ta Özgürlük -Doğa Durumu ve Mülkiyet Hakkı Bağlamında. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 203-215.
- ÖZER, M. A. (2015), *Yeni Kamu Yönetimi*, 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- RICHARD, A. (1995). *Locke's Political Philosophy, The Cambridge Companion to Locke*, Cambridge: Cambridge University Press.
- RILEY, P. (2000). Locke On "Voluntary Agreement" And Political Power. *The Western Political Quarterly*, Western Political Science Association, Utah: University Of Utah.
- SEÇKİN, M. S. (2016). Eşitlik Kavramları ve John Locke ile Jean-Jacques Rousseau'nun Siyasal Kuramlarında Eşitlik Anlayışı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(38), 392-40.
- SICHEL, B. A. (1972). Karl Marx and the Rights of Man. *Philosophy and Phenomenological Research*, 32, 355-360.
- ŞENEL, A. (2019). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara: Koza Yayın Dağıtım.
- TUNÇAY, M. (1969). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-Seçilmiş Yazılar II, Yeni Çağ*. Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- TURGUT, M. (2019). Thomas Hobbes ve John Locke' Ta Devletin Kökeni ve Devlet-Yurttaş İlişkisi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UYGUN, O. (2019). *Devlet Teorisi*, 6. Baskı, Ankara. On İki Levha Yayıncılık.
- WOOD, N. (2008). *Kapitalizmin Yükselişi ve Siyasal Teori*, [(F. Bakırcı, Çev.)]. İstanbul: Epos Yayınları.
- ZABUNOĞLU, H. G. (2016). Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke'un Devlet Anlayışı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 431-456.